

YAZ

Yukarıda bir örnek ses de i imi özelinde anlatılan tarzda bir durumun sebebi nedir? Ses de i iminin sahanın her yerinde tam olmamasının araştırılmasında dilcilerin baktığı bazı noktalar vardır. Co rafi da ılım, saha içi ve saha dışı etkileşim, kom uluk gibi durumlardan söz edilir. Bazı durumlarda da çevre artı etkilidir. Bazı sesler her zaman de il, sadece bazı seslerle denk düşükleri zaman de i im ya arlar (Gülsevin 2013). Ancak, bu çalımanın konusundaki gibi, bazı ses de i imlerinde çevre artı da etkili olsa, bu de i im ilgili a ız sahasının her yerinde ya anmayabilmektedir. te, böyle durumlarda da ba ka bazı etkenler düşünülebilir.

Bu çalı mada, aynı a ız sahasında bir ses de i iminin da ılımını iletmek üzere Kosova a ız sahası için karakteristik sayılan k > ç ve g > c ünsüz de i imleri örnek gösterilecektir. Söz konusu k > ç ve g > c ünsüz de i imlerinin Anadolu ve Irak sahasındaki durumları hakkında çalı malar da vardır (Ba da 1999, Hazar 2012). Bu da ılımla beraber söz konusu de i imlerin özellikleri de ortaya çıkacaktır.

Ses De i iminin Aynı Sahadaki Da ılımı

Türkiye Türkçesinin Rumeli a ız sahasının Batı Rumeli kesiminde k > ç ve g > c ünsüz de i imine rastlanır. 2013 yılı ba larında TÜB TAK kapsamında ba ladığımız 112K404 numaralı projede yapılan tarihî metin ara tırmalarında da görüldü ü gibi, bu özelli e Batı Rumeli Türkçesine dair tarihî metinlerde de rastlanmıştır. Bir Batı Rumeli a ız sahası olarak Kosova, k > ç ve g > c ünsüz de i iminin karakteristik özellik oldu u bir alt bölgedir. Dolayısıyla bu ses de i imi, kelime ba ında, hece ba ında, hece sonunda birçok kelimedede bugün de görülür. Ancak, bu çok bilinen özelliklere dair saha çalı maları sırasında, karakteristik bu hususun Kosova'nın bütün Türk a ızlarında e it düzeyde olmadığını fark ettik. Kosova a ızlarına dair genel bakı ta, sadece bu özellikleri de il, birkaç ba ka bazı özellikleri de inceleyerek Kosova sahası için a ız tabakalarından söz edilebileceğini belirttik (gci 2010a). O çalı mada u anki konuya da ana hatlarıyla değ inmi tik. Burada ise aynı a ız bölgesinde ilgili ses de i imlerinin a amalı da ılımını incelemi olduk.

Kosova a ızlarında k > ç ünsüz de i mesi, söz ba ında (*çendi, çimse, çül* vb.), hece ba ında (*erçek, içi, tüçet-* vb.) görülür (Hafız 1985, gci 2010b). Yine aynı mantıkla g > c ünsüz de i mesi de, söz ba ında (*cece, celin, cün* vb.), hece ba ında (*bercüzar, beycir, ecer* vb.) gibi birçok örnek sözde görülebilir (Hafız 1985, gci 2010b). Ancak, bölge için karakteristik olsa da, de i imi ya ayıp /ç/ ve /c/ seslerini kazanmış sözlerin yanında, yapısı gere i bu de i imi ya amı olması gereken bazı sözlerde bu de i im olmamıştır. Kosova a ızları içinde yapılan kar ıla tırmada bazı /ç/'li ve /c/'li sözlerin, de i imi ya amamı /k/'li ve /g/'li varyantları tespit edilmiştir: *ecer / eger, lecen / legen, hanci / hangi, feslicen / fesligen, çeçi / keçi, tüçür- / tükür-, diç- / dik-, eç- / ek-, ilç / ilk, düç- / dük-*. Bu a ız sahası için beklenen ekiller *ecer, lecen, hanci, feslicen, çeçi, tüçür-, diç-, eç-, ilç, düç-* ekilleridir. Çünkü bölgede bu sonuçları do uracak bir ses de i imi vardır ve yukarıdaki ç'li, c'li örnekler de, sonucu gösterir niteliktedirler. Ayrıca, bölgeye dair saha çalı malarında da bu örneklerin varlığı çetli çalı malarla ortaya konmuştur. Ancak, normal kabul edilen bu örnekler yanında bunların k'li ve g'li varyantları da, görüldü ü üzere vardır.

Bu kelime varyantlarının Kosova co rafyası üzerindeki dağılımı bize fikirler verebilir. Her şeyden önce, bir kelimenin her iki tipteki varyantının bazen aynı yerle im yerinde tespit edilebileceğini söylemek gerek. Ancak durum bütün kelimeler için böyle değildir. Aynı a ız sahası içinde görülen bu varyantlar, mevcut a ız sahası içinde belli kesimleri birbirinden ayıracak özellik yaratmaktadır. İlgili ses de i imlerini daha geniş bir biçimde ya ayan ç'li ve c'li eklerle çoklukla Kosova'nın kuzeyinde tespit edilmiştir. Buna Priştine ve Vıçitrin'i örnek vermek mümkündür. Yani Kosova'nın kuzey kesimlerinde k > ç ve g > c ses de i imleri daha yaygın gerçekleşmiştir. Bunun yanında, ilgili ses de i imlerinde k'li, g'li örnekleri de güneyde bulunan yerler (meselâ Prizren, Mamur) barındırır.

SONUÇ

İlk bakımda söz konusu benzer ses de i imleri için görülen ikiliklerin sebebi için iki ihtimal görünmektedir. Burada ya tarihten bugüne Kosova sahasında var olan alt a ız sahasları söz konusudur ya da yazı dilinin etkisi yine tarihten bugüne dek bazı Kosova a ızlarında de i tirici sonuçlar yaratmıştır.

İlk ihtimale bakılırsa bunlar söylenebilir. Mevcut k > ç ve g > c ses de i imleri açısından Kosova sahası, sınır durumundadır. Bu sahanın kuzey ve batı kesimleri (bugünkü Kosova, Sırbistan, Bosna Hersek sahasları gibi) tarihten günümüze bu de i imin yayıldığı a ızları bünyesinde toplarken, hemen güneyi yani Makedonya sahası (ve daha ilerileri olan Bulgaristan, Yunanistan) bu de i imlerin yayılmadığı yerlerdir.

İkinci muhtemel sebep ise yazı dili ve a ız etkileşimiyle ilgilidir. Bilindiği üzere, Rumeli sahasında tarihî dönemde Osmanlı Türkçesi, bugünde de onun devamı olan Türkiye Türkçesi yazı dili ol

bir konu urda görebilmek mümkündür. Bu sahadaki konu urların, saha içinde tarihten beri yer de i tirdiklerini unutmamak lazım. Çalı mada anlatılmak istenen, bütün bu ihtimallerin de üzerinde, Kosova a ız sahası içinde zamanla alt a ız bölgelerinin olu tu u ve bu gibi da ılımlarla göz önüne yansıdı ıdır. Yani burada durumun genel konu ur kitlesindeki da ılımından söz edilmir. Örneklerin genel da ılımı da, belirtilenleri desteklemi tir.

Aynı a ız sahasında rastlanan bir ses özelli inin, saha içinde a amalı bir seyir izlemesi durumuna ilgili ünsüz de i meleri canlı örnek olmu lardır. Somut örnekler teorik olarak bu gibi ses de i melerinde da ılım farklarının bir alt grubu veya alt grubun etki alanını gösterebilece ini ortaya koyar.

KAYNAKLAR

- ABDURRAHMAN, Kemal, “Vıçıtırın Folkloru”, **Çevren**, Sayı, 43, Eylül 1984, Pri tine, 1984, s. 112-122.
- BA DA , Cahit, Anadolu ve Kosova Türk A ızlarında g>c, k>ç De i meleri, **Türk Dili Ara tırmaları Yıllı ı Belleten I-II**, TDK Yayınları, Ankara 1999, s. 1-7.
- BEKSAÇ, Zeynel, “Prizren’de Söylenen Türküler”, **Çevren**, S. 29 (Mart 1981), Pri tine 1981, s. 153-158.
- GÜLSEV N, Gürer, “Ses Bilgisinde ‘Çevre artı’ Kavramı ve A ız ncelemelerindeki Önemi”, **Turkish Studies**, Volume8/9, Summer 2013, s. 49-62.
- HAFIZ, Nimetullah, “Kosova Türk A ızlarında Yapım ve Çekim Ekleri”, **Çevren**, Özel Sayı, 2001, Pri tine, 2001, s. 23-38.
- _____, “Kosova Mitroviçası, Vuçitırın ve Pri tine Türk A ızlarının Ba lıca Özellikleri”, **Çevren**, Mart-Haziran 1979, Pri tine, 1979, s. 75-91.
- _____, “Prizren Folkloru Üstüne”, **Sesler**, II, 6 (Mayıs 1966), Üsküp, 1966, s. 92-96.
- _____, “Prizren Ninnileri”, **Çevren**, S: 7, Ekim 1975, Pri tine, 1975, s. 102-108
- _____, “Prizren (Kosova) Türk A zının Ba lıca Özellikleri”, **Çevren** IV/12 (1976), Pri tine, 1976, s. 29-35
- _____, “Kosova Türk A ızlarında k>ç ve g>c Ünsüz De i meleri”, **V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (stanbul 23-28 Eylül 1985)**, Tebli ler, 1 Türk Dili, C. 1, 1985, s. 127-129
- _____, **Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri**, Kosova Üniversitesi Pri tine Felsefe Fakültesi, Pri tine 1985, 263 s.
- HASAN Hamdi, **Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler**, TDK Yayınları, Ankara 1997, 234 s.

-
- 📖 HAYDAR, Cevahir, “ pek Folklorundan Kimi Örnekler”, **Çevren XI**, 42 (Haziran 1984), Pri tine, 1984, s. 109-114.
- 📖 HAZAR, Mehmet, “Irak Erbil Türkmen A zında G > C Ünsüz De i mesi”, **Diyalektolog**, S: 4, 2012, s. 47-51.
- 📖 GC , Alpay, “Kosova Türkçesinde Bazı Yeni E ilimler”, **Turkish Studies**, Volume 3/4, Spring 2009, s. 1174-1182.
- 📖 _____, “Kosova A ızlarındaki Birkaç Türkçe Tabakası”, **BAL-TAM Türklük Bilgisi**, S: 13, Prizren 2010a, s. 73-77.
- 📖 _____, **Vıçıtırın-Kosova Türk A zı**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Ara tırmaları Anabilim Dalı Türk Dili ve Lehçeleri Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, zmir 2010b, XI+284 s.
- 📖 MOR NA, rfan, “Mamu a A zının Fonetik Özellikleri”, **Çevren**, S: 49, Eylül-Ekim 1985, Pri tine, 1985, s. 23-32
- 📖 _____, “Mamu a A zının Morfolojik Özellikleri”, **Çevren**, S: 50, Kasım-Aralık 1985, Pri tine, 1985, s. 21-34
- 📖 NÉMETH, Gyula, “Bulgaristan Türk A ızlarının Sınıflandırılması Üzerine”, **Türk Dili Ara tırmaları Yıllı ı Belleten 1981-1982**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 113-167.
- 📖 TUNUSLU, Erdinç, **Kosova-Pri tine Türk A zı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, XXIII+503 s.
- 📖 TUNUZLU, kbal, “Vıçıtırın A zında Masallar ve Türküler”, **Çevren**, S: 1, Pri tine, 1973, s. 114-124
- 📖 _____, “Pri tine’de Söylenen Manilerin Bazıları”, **Çevren XI**, Özel Sayı, Mayıs 1984, Pri tine, 1984, s. 103-106
- 📖 YUSUF, Süreyya, “Prizren Türkçesinin Tümce Yapısı”, **Çevren**, S: 13, Mart 1977, Pri tine, 1977, s. 61-68